МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ПЕДАГОГІЧНИХ НАУК УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ «ЧЕРНІГІВСЬКИЙ КОЛЕГІУМ»
ІМЕНІ Т. Г. ШЕВЧЕНКА
НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ М. П. ДРАГОМАНОВА
ПОЛТАВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ В. Г. КОРОЛЕНКА
ІНСТИТУТ ПЕДАГОГІЧНОЇ ОСВІТИ І ОСВІТИ ДОРОСЛИХ
НАПН УКРАЇНИ
АКАДЕМІЯ ПЕДАГОГІКИ СПЕЦІАЛЬНОЇ ІМЕНІ МАРІЇ ГЖЕГОЖЕВСЬКОЇ
ГНПО «АКАДЕМІЯ ПЕДАГОГІЧНОЇ МАЙСТЕРНОСТІ
ТА НАВЧАННЯ ДОРОСЛИХ ІМЕНІ І. А. ЗЯЗЮНА»

НАУКОВА СПАДЩИНА АКАДЕМІКА ІВАНА ЗЯЗЮНА У ВИМІРАХ СУЧАСНОСТІ ТА МАЙБУТНЬОГО

Матеріали III Міжнародної науково-практичної конференції

11–12 квітня 2019 року

м. Чернігів
2019

УДК 37(091)(477)-051Зязюн
ББК Ч33(4УКР)
Н 34

Рекомендовано до друку вченої радою Національного університету «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка (протокол № 8 від 27 березня 2019 року)

Н 34 **Наукова** спадщина академіка Івана Зязюна у вимірах сучасності та майбутнього : матеріали III Міжнародної науково-практичної конференції (11-12 квітня 2019 року, м. Чернігів). Черкаси : Видавець Чабаненко Ю. А., 2019. 174 с.

ISBN 978-966-920-420-2

Збірник репрезентує авторські матеріали, представлені в рамках **проведення**
III Міжнародної науково-практичної конференції «Наукова спадщина **академіка Івана Зязюна у вимірах** сучасності та майбутнього», які складають **органічний комплекс** з матеріалами, що увійшли до фахового збірника **університету**. Статті представлено у трьох рубриках: Персоналії в науці та освіті: Іван Андрійович Зязюн; Особистість у соціокультурному вимірі; Розвиток вітчизняних та зарубіжних освітніх систем.

Матеріали стануть у нагоді науковим працівникам, викладачам, здобувачам усіх освітніх та освітньо-наукових рівнів, учителям-практикам і керівникам закладів освіти.

УДК 37(091)(477)-051Зязюн
ББК Ч33(4УКР)

Рецензенти:
Бахмат Н. В., доктор педагогічних наук, доцент [Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка]
Калашнік Л. С., доктор педагогічних наук, професор [Харківський національний педагогічний університет імені Г.С. Сковороди]

ISBN 978-966-920-420-2

© Авторські публікації, 2019
© Національний університет «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка, 2013

ЗМІСТ

Кремень В.Г. Освіта як гуманітарна складова безпеки 3

ПЕРСОНАЛІЇ В НАУЦІ ТА ОСВІТІ: ІВАН АНДРІЙОВИЧ ЗЯЗЮН . . .13

Носко М.О., Носовець Н.М. Ідеї І. А. Зязюна в контексті освіти в інтересах сталого розвитку 13
Євтух М.Б., Проніков О.К. Педагогіка добра Івана Зязюна в підготовці майбутніх учителів 22
Michalski Ja. Przywodztwo naukowe Iwana Andrejewicza Zjaziuna (perspektywa Polska) 29
Ничкало Н.Г. Філософські ідеї педагогіки добротворчості 35
Szlosek Fr. Mistrzostwo pedagogiczne Iwana A. Zjaziuna w percepcji polskich pedagogów 41
Васютіна Т.М. Підготовка студентів спеціальності «Початкова освіта» до формування в учнів громадянської та соціальної компетентностей в контексті ідей І. Зязюна 45
Воскобойнікова Г.Л. Педагогіка добра І.А. Зязюна у науковому й творчому поступі його учнів 51
Дічек Н.П. Внесок академіка І. Зязюна в утвердження в Україні людиноцентрованої педагогіки 54
Кравець Н.П. Використання положень педагогічної майстерності І. А. Зязюна на уроках української літератури в роботі з учнями з інтелектуальними порушеннями 59

ОСОБИСТІСТЬ У СОЦІОКУЛЬТУРНОМУ ВИМІРІ 66

Баніт О.В. Психолого-педагогічні аспекти професійного розвитку топ-менеджерів у системі корпоративної освіти 66
Жорова І.Я. Методологічні концепти професійного розвитку педагога 70
Міненок А.О., Донець І.О., Полієнко Г.О. Філософська думка щодо професійного саморозвитку вчителя в сучасному освітньому просторі 81
Мосейчук Ю.Ю. Сутність професійного самовдосконалення майбутніх учителів фізичної культури 88

Г. Сковороди, літературних надбань М. Гоголя, Ф. Достоєвського і багатьох інших видатних мислителів.

Які питання ставив до великих попередників учений? Що здобував з їхніх праць? Тексти його праць переконують – гуманістичне світобачення, любов до Людини, прагнення Добра.

Своєрідне філософське бачення світу, притаманне І. А. Зязюну, примножене національно-культурним багатством, дало йому змогу відкривати різні грані освітнього процесу, його потенціал та перспективи розвитку освіти у контексті соціокультурних викликів і потреб.

Бібліографічний список

1. Зязюн І. А. Інтелектуально творчий розвиток особистості в умовах неперервної освіти. *Неперервна професійна освіта: проблеми, пошуки, перспективи :* монографія / за ред. І. А. Зязюна. К., 2000.

2. Зязюн І. А. Людина в контексті гуманітарної філософії. *Професійна освіта: педагогіка і психологія : пол.-укр.*; укр.-пол. [щорічник] / за ред. Т. Левовицького, І. Вільш, І. Зязюна, Н. Ничкало. Ченстохова; К., 1999. Вип. № 1.

3. Зязюн І. А. Педагогіка добра: ідеали і реалії : наук.-метод. посіб. К. : МАУП, 2000.

4. Іван Андрійович Зязюн: Педагог. Вчений. Філософ. Бібліографічний покажчик. К. 2018.

5. Лавріненко О. А. Педагогічна майстерність – домінанта життєвого й наукового поступу Івана Зязюна (1938–2014 рр.). *Педагогічна майстерність як система професійних і мистецьких компетентностей* : зб. матеріалів XII Міжнар. педагогічно-мистецьких читань пам'яті проф. О. П. Рудницької / [голов. ред.: Г. І. Сотська]. Київ. ін-т пед. освіти і освіти дорослих НАПН України. 2015. Вип. 6 (10). С. 27–33.

ВИКОРИСТАННЯ ПОЛОЖЕНЬ ПЕДАГОГІЧНОЇ МАЙСТЕРНОСТІ І. А. ЗЯЗЮНА НА УРОКАХ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ В РОБОТІ З УЧНЯМИ З ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИМИ ПОРУШЕННЯМИ

Н. П. Кравець
кандидат педагогічних наук, доцент
Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова, Київ, Україна

Вчений, патріот-гуманіст Іван Андрійович Зязюн у наукових працях та виступах переконливо доводив, що лідером серед держав світу може бути та країна, в якій добре розвинена мережа різноманітних навчальних закладів для учнів: шкіл, коледжів, ліцеїв, гімназій з метою максимального розвитку інтелектуального і морально-почуттєвого потенціалу громадян [4, с. 288]. Мріяв про визнання України на міжнародному рівні, що забезпечується належно організованою якісною освітою. Вказуючи на значення освіти для кожної людини незалежно від віку й статі, особливу увагу вчений-педагог звертав на роль освіти для молодого покоління, розглядаючи освіту як «процес входження людини в життя, суспільство, в цілісний світ живої й неживої природи», наголошуючи на ролі освіти для кожної людини, оскільки освіта «створена для людини, функціонує і розвивається в її інтересах, слугує повноцінному розвитку особистості» [8, с. 14].

Насамперед Іван Андрійович звернув увагу на гуманістичний зміст освіти та пріоритет в ній учня. Ратуючи за гуманістичну побудову освітнього процесу, гуманізацію школи вбачав у наданні в освітньо-виховному процесі пріоритету людині – учню, а не знанням, в однаковій мірі впливаючи як на душу, так і на інтелект кожного школяра. Завдяки гармонійному розвитку усіх сторін особистості школяра учитель зможе досягти найвищої і найблагороднішої мети педагогіки – формування творчої особистості. «Великий гуманіст, якого можна порівняти з відомими європейськими гуманістами, українець І. Зязюн дотримувався гуманістичних поглядів на навчання й виховання підростаючого покоління. … Вказував, що гуманізація освіти передбачає також її диференціацію, яка може реалізуватися лише через різні типи навчально-виховних закладів. Дане твердження безпосередньо стосується й особливостей роботи з дітьми з особливими освітніми потребами, зокрема з розумово відсталими» [7, с. 156].

У центрі освітньо-виховного процесу вчений радив ставити людину

– учня, якого вчитель повинен одночасно навчати й виховувати, завдяки чому формується творча особистість. Отже, освіта неможлива без учителя, з іменем якого пов'язані перемоги і поразки. Наголошуючи на непересічну роль учителя в суспільстві, у статті «Світоглядна парадигма освіти» Іван Андрійович переконливо довів роль учителя для суспільства як громадянина і професіонала, вказавши, що учитель – це уособлення мудрості суспільної свідомості, який має непересічний вплив на все суспільство, завжди виступає як наставник і поводир у майбутнє. Звідси багатоаспектність його наукових досліджень, насамперед тих, що стосуються педагогічної майстерності, які протягом багатьох десятиліть організовував і проводив вчений, спрямованих на удосконалення освітнього процесу, що об'єднують знання з філософії, педагогіки, психології, етики, естетики, культури. Феномен педагогічної майстерності, започаткований І. Зязюном, філософію педагогічної дії продовжують розглядати й удосконалюють вчені його наукової школи: В. Кремень, Н. Никало, О. Отич, Г. Сагач та інші.

Сучасні умови життя висувають досить високі вимоги до професійної компетентності вчителя, насамперед того, який працює з дітьми з особливими освітніми потребами, зокрема з дітьми з інтелектуальними порушеннями. Пророчі слова Івана Андрійовича про учителя: учитель – це той, хто веде за руку, педагогіка – майстерність ведення за руку, отже, справжній педагог – це психолог в дії – насамперед стосуються корекційних педагогів, які працюють з дітьми з інтелектуальними порушеннями, оскільки водночас вони є і педагогами, і психологами.

Для забезпечення ефективності навчально-виховного процесу вчений бачив учителя майстром педагогічної справи. Сутність педагогічної майстерності вбачав у особистості вчителя, в його позиції, у здатності виявляти творчу ініціативу на ґрунті реалізації власної системи цінностей [5, с. 111]. У належній організації навчально-виховного процесу учнів з особливими освітніми потребами провідне місце належить учителю – безпосередньому організатору цього процесу. Адже значна частина сьогоднішніх учнів (діти із затримкою психічного розвитку, з порушеннями зору, слуху, опорно-рухового апарату, з легкою розумовою відсталістю) навчаються як у спеціальній загальноосвітній школі, так і в масовій школі в умовах інклюзії. Тому учитель повинен турбуватися не лише про психічне, а й про фізичне здоров'я учнів. Основними структурними компонентами здоров'язберігальної діяльності педагогів як спеціальних загальноосвітніх навчальних закладів для дітей з інтелектуальними порушеннями, так і

педагогів, які працюють в інклюзивних класах, є: мотиваційно-ціннісний (усвідомлення ролі здоров'язбережувальної діяльності), когнітивний (знання основ збереження і набуття здоров'я), процесуальний (професійні уміння й навички щодо здійснення здоров'язбережувальної діяльності), рефлексивний (самооцінка власного здоров'я, корекція результатів власної здоров'язбережувальної діяльності, здібність до самоосвіти). Працюючи з дітьми з інтелектуальними порушеннями, учителі повинні бути майстрами педагогічної справи, насамперед забезпечуючи ситуацію успіху кожному школяреві, що свідчитиме про їхню педагогічну майстерність.

Доводячи значення успішного функціонування шкільної освіти, досягнення належного оволодіння учнями знаннями й уміннями, вчений виділив і охарактеризував структурні складові педагогічної майстерності учителя: педагогічна спрямованість особистості, професійні знання, здібності до педагогічної діяльності, педагогічна техніка [4, с. 128]. В ініційованій і реалізованій вченим-педагогом, ректором Полтавського педінституту Іваном Зязюном програмі «Учитель» одним із положень є визначення функцій учителя, серед яких провідне місце належить соціальній. «Соціальна функція учителя полягає в тому, щоб у межах суспільного поділу праці готувати молодь до професійної діяльності згідно з потребами особистості і врахуванням її природних задатків (передбачається, що цю програму вчитель реалізує разом із сім'єю вихованця) [4, с. 117].

Для самореалізації особи в освітній системі академік розробив ряд психологічно зорієнтованих методичних моделей, які враховують результати досліджень вітчизняних і зарубіжних вчених з питань самореалізації. Насамперед звернув увагу на індивідуальні особливості учнів, що відобразив у особистісній моделі, мета якої – забезпечити загальний розвиток учнів: пізнавальний, моральний, естетичний, етичний, емоційно-вольовий. Модель передбачає створення на уроках атмосфери довіри, врахування індивідуальної здатності до навчання, що важливо для роботи з дітьми, які мають інтелектуальні порушення й навчаються в різних типах шкіл – спеціальних та інклюзивних. Найбільш дотичною для застосування у роботі з дітьми з інтелектуальними порушеннями на уроках української літератури є формувальна модель, сутність якої полягає у впливові на розумовий розвиток учнів шляхом цілеспрямованого керування процесом засвоєння знань та умінь [3].

Кожного учня І. Зязюн розглядав з точки зору властивих йому особистісних пізнавальних можливостей. Належне оволодіння

навчальним матеріалом вбачав у використанні в навчальному процесі проблемних ситуацій. Ідея стосовно підвищення пізнавальних можливостей учнів, забезпечення ситуацій успіху за рахунок включення у навчальний процес проблемних ситуацій відображена в активізуючій моделі. Забезпечення ситуації успіху учнів вчений-педагог вбачав завдяки прояву педагогічної майстерності викладача. Діти з інтелектуальними порушеннями загальмовані, комплексують, не спілкуються, мають дуже обмежений словниковий запас, значні порушення діалогічного та монологічного усного мовлення. Ситуація успіху на уроках і в позаурочний час сприятиме засвоєнню ними знань та умінь, подоланню замкнутості, комунікативної фобії. Значення ситуації успіху вчений навів на прикладі успіху, який переживає студент. Переживаючи успіх, перед студентом відкриваються приховані можливості особистості, реалізується його творчий потенціал [6, с. 32]. Це ж стосується й учнів з особливими освітніми потребами, які навчаються в різних типах навчальних закладів, насамперед в умовах інклюзії.

Неабияке значення Іван Андрійович приділяв духовному вихованню особи. Основу вбачав у естетиці й етиці, доводячи, що естетика і етика започатковують людину духовну. Він вказував, що справжньою основою, умовою формування уявлень про прекрасне і повторне, підлесливе і людське, трагічне і комічне, здатність відчувати і переживати естетичне в навколишньому світі є вільне громадянське мислення і поведінка особи. Дух свободолюбства, атмосфера демократизму надає людині можливість свободи вибору і самовпевненості усвідомлення людиною своєї неповторної індивідуальності через самооцінку – усі чинники є визначальними в становленні й розвитку її естетичного досвіду. Духовне виховання розглядав з етичної й естетичної точок зору, наголошуючи, що естетика і етика «започатковують людську духовність», завдяки якій процес освіти стає для кожної людини необхідним, бажаним і радісним. У радості людського буття найбільше виявляється свобода, бо радість – завжди добра, завжди вражає, завжди творчість» [3, с. 12]. Першочергове значення надавав естетичному вихованню учнів, вбачаючи в ньому основу духовності кожного. Естетичне виховання вважав важливою складовою загальнодержавної культурної політики та національного виховання молоді [1].

Соціальні умови життя й діяльність людей вчений розглядав як базу, на якій варто формувати естетичне виховання. Це важливо враховувати у роботі з учнями з інтелектуальними порушеннями, оскільки у них обмежені як знання про соціальні умови життя, так і

їхня власна розумова й практична діяльність. Знання про соціальні умови життя та діяльність компенсуються на уроках, насамперед на уроках української літератури, образотворчого мистецтва, трудового навчання, історії, географії. Естетичні моменти характеризують ставлення людини до праці, до життя. Адже щоб зрозуміти сутність зображеного у творі, треба естетично пережити його. Як вказував Іван Андрійович, естетичне виховання виконує функцію соціалізації особи. Тому звернув увагу на роль педагогів (учителів і вихователів) у естетичному розвитку школярів, характеризуючи їхню працю як наполегливу і копітку роботу [2, с. 9, 25].

Аналізуючи функції естетичного виховання, виділив основну: знайомство людини з естетичною стороною дійсності – естетичними цінностями, … що сприяє формуванню цілісного погляду на світ [2, с. 41]. Пізнаючи життя, учні активно займаються творчою діяльністю. Звідси естетичну діяльність, для якої характерний творчий характер, вчений розглядає як продуктивний засіб інтелектуального і морального розвитку особи. Зважаючи на це, він вказував, що естетичний досвід дає новий матеріал для світоглядного зростання особи. У свідомості людини залежно від конкретних умов її формування утворюється складний сплав художньої літератури, політики, трудових та інших установок [2, с. 6].

Естетичний, а через нього і етичний вплив мистецтва неможливий без виховання у людини здатності підходити до морального змісту твору через форму, авторську оцінку [2, с. 43]. Працюючи з художнім твором, учні опановують його у єдності змісту й форми. Естетичне виховання немислиме без художньої літератури як мистецтва слова [7].

Цінною є порада щодо дотримання індивідуального підходу до кожного учня, що важливо з точки зору врахування індивідуальних особливостей учнів з інтелектуальними порушеннями, яким властиві не лише порушення розумового розвитку, а й значні соматичні порушення, що значно впливають на фізичний і психічний стан школярів у процесі засвоєння ними знань та умінь. Іван Андрійович, доводячи необхідність застосування індивідуального підходу до учнів, наголошував, що «індивідуалізація зумовлена нервовою системою людини, на основі якої формується її духовне життя, її специфічні психологічні функції. В індивідуальному розвитку насамперед це якісні зміни» [2, с. 25]. Отже, варто дотримуватися усіх вимог індивідуального підходу в навчанні та вихованні учнів, оскільки «будь-який тип нервової діяльності людини дає змогу за правильного виховання розвивати в неї потрібні властивості особи» [там же]. Водночас не заперечував важливості диференційованого підходу до

учнів, вказуючи на потребу дотримання диференційованого підходу до «кожного суб'єкта виховання» [2, с. 27].

Теза про нероздільність індивідуального та диференційованого підходу досить цінна для роботи з учнями з інтелектуальними порушеннями на уроках літератури, для яких характерні індивідуальні й типологічні особливості. Учитель повинен витрачати значні зусилля, щоб усі учні не лише засвоїли навчальний матеріал, а й виконували це із задоволенням. Тому він і повинен дотримуватися індивідуального та диференційованого підходів до дітей. Завдання учителя в цьому процесі вчений-педагог вбачав у навчанні учнів сприймати й розуміти художній твір так, щоб не порушувалося сприймання й розуміння цілісного образу, щоб збереглася єдність етичного й естетичного у закладених ідеях, хвилюваннях, які виникають у людей в процесі зустрічі з мистецтвом.

Вказуючи на виховний вплив мистецтва, радив пропонувати учням твори, моральна й естетична цінність яких була б суспільно значущою, щоб не порушувався принцип цілісного впливу твору на читача. На його думку сприймання твору повинно забезпечити оцінне ставлення читачів до зображеного. У процесі сприймання твору суспільне й індивідуальне мають поєднуватися, чим забезпечиться моральний вплив мистецтва на читача [2, с. 80]. Учні-читачі починають краще сприймати сутність читаного твору, розуміти його смисл. У них виникає потреба читати ще, оскільки створилася позитивна мотивація до роботи з творами художньої літератури. Учитель як умілий наставник завдяки створеним ситуаціям успіху керує цим процесом.

Отже, успішне оволодіння учнями з інтелектуальними порушеннями знаннями й уміннями на уроках української літератури залежить від педагогічної майстерності учителя, насамперед від його уміння зацікавити школярів начальним матеріалом, науково достовірно подати його, заглибити учнів у смисл читаного, створити ситуації, що забезпечать належний аналіз читаного твору та усвідомлення його морально-естетичної сутності з подальшим використанням отриманих знань у практичній діяльності; належним чином організувати школярів до розумової та практичної діяльності. Досягти цього учителю допоможе дотримання концептуальних положень педагогічної майстерності, запропонованої І. Зязюном.

Бібліографічний список

1. Зязюн І. А. Естетичне виховання – важливіший із складників загальнодержавної культурної політики. *Рідна школа*, 1994. № 4. С. 2-8.

2. Зязюн І. А. Естетичний досвід особи: формування і сфера впливу : монографія. Київ : Вища школа, 1976. 172 с.

3. Зязюн І. А. Концептуальні засади теорії освіти в Україні. *Педагогіка і психологія професійної освіти*, 2000. № 1. С. 11-24.

4. Зязюн І. А. Педагогіка добра: ідеали і реалії : Науково-метод. посіб. Київ : МАУП, 2000. 312 с.

5. Зязюн І. А. Педагогічна майстерність і особистість учителя. *Світло*, 2003. № 1. С. 111-116.

6. Зязюн І. А., Пєхота О. М. Підготовка майбутнього учителя до впровадження педагогічних технологій. Київ : Віпол, 2003. 426 с.

7. Кравець Н. П. Використання ідей І. А. Зязюна на уроках літератури в роботі з розумово відсталими підлітками. *Наукова спадщина академіка Івана Зязюна у вимірах сучасності й майбутнього* : збірник матеріалів І Міжнародної науково-практичної конференції (м. Київ, 30-31 березня 2017 року) / ред. колегія : В. П. Андрущенко, В. Г. Кремень, Н. Г. Ничкало ; укл. Н. В. Гузій. Київ : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2017. С. 156-158.

8. Неперервна професійна освіта: проблеми, пошуки, перспективи : монографія / за ред. І. А. Зязюна. Київ : Віпол, 2000. 636 с.